

Löberga

ETT
BRÄCKLIGT
LIV

Göran Redin

HISTORISKA MEDIA

Historiska Media
Box 1206
221 05 Lund
info@historiskamedia.se
www.historiskamedia.se

© Historiska Media och Göran Redin 2016
Sättning: Åsa Björck
Omslag: Emma Graves, designstudioe.com
Omslagsbilder: Arcangel/Shutterstock
Tryck: ScandBook, Falun 2016
Tryckning 1 2 3 4 5 6 7 8 9
ISBN 978-91-7545-419-1

7 oktober 1631

Margareta hoppades innerligt att detta skulle bli en glädjens dag. En dag när önskningar besannades och drömmar infriades, en dag när den förlorade sonen återbördades. Kanske rentav dagen när solen äntligen bröt igenom de regnsvullna moln som så länge vilat över Östergötland. Om man fick tro de dystra ord som hennes far låtit undslippa sig såg det i stort sett lika illa ut i hela det svenska riket. Och far, Gabriel Gustavsson av ätten Oxenstierna, var en av herrarna i det kungliga rådet så han borde veta.

Den täckta vagnen rullade fram genom ett skogsområde med ormbunkar och snår som frodigt bredde ut sig över den tjocka mossan och träd som efter den blöta sommaren och tidiga hösten vuxit mer än under tre normala år. Under lövträden låg nyss fällda löv i drivor, tjocka nog för ett litet barn att försvinna i. Överallt tittade svampar upp, dessa lömska lockelser för människor och kreatur. Hur de kunde fånga upp sådana vackra färger från sina gömmor nere i den mörka jorden var mer än människan kunde begripa. Där stod famnvis med lysande brandgula svampar, skäppor fulla med fetglänsande bruna svampar och enstaka högresta vita svampar med klarbärsröda prickar på. De påminde om urblekt linne med blodfläckar på. Margareta vände

bort huvudet och såg åt ett annat håll. Just den liknelsen passade sällsynt illa vid den här tiden av månaden.

Den eländigt regniga och blöta tid som enligt almanackan hade varit sommaren och hösten i Herrens år 1631 hade skänkt liv och fröjd åt de vildare delarna av Hans skapelse, men den hade inte gett mycket som var människorna till gagn. Nattfrosten hade bitit sig kvar nästan till midsommar och kväst allt liv i de snår, buskar och träd som Gud skapat för att ge bär och frukt till människorna. Inga blåbär eller lingon hade syns till och nu var hösten nästan över.

Vagnen for nerför en backe och genom en vådlig kurva innan den äntligen kom ut på öppnare marker där vägen buktade fram mellan beten och tegar. Tegarna borde ha stått med sträv, gul stubb efter årets skörd, eller legat blänkande av regnvåt, fet mylla. Istället syntes vattendränkta marker där enstaka strån stack upp, kvävda av vattnet i sina lika modiga som hopplösa försök att nå upp till en sol som ändå inte ville visa sig. Om inte fälten gav någon säd, om inte skogarna bjöd några bär; vad fanns då kvar för människorna att leva av? Margareta rös vid tanken på svaret: Ingenting.

Mannen intill henne hostade och rörde oroligt på sig. Han hade somnat innan de hunnit ens en fjärdingsväg från Svinstad by och hon var inte förvånad. Fyra månader inlåst i något som mest liknade en svinstia, med mat som efter vad hon hört endast med tvekan skulle ha getts åt svin. Åtminstone inte åt svin man brydde sig om och hade för avsikt att så småningom äta upp själv. Inte undra på att han såg ut och luktade som ett svin, den stackars Anders Jonsson i Lövberga. Frågan var bara hur mycket som var kvar av honom under all lort och smuts? Efter att hon övertalat sin far, presidenten i Svea Hovrätt och riksrådet Gabriel Gustavsson av ätten Oxenstierna,

att sticka sin långa och i juridiska angelägenheter högst betydelsefulla näsa i den soppa som var domen mot Anders Jonsson hade ärendet fått en lika hastig som lycklig utgång.

Det var inte likt far att röra sig med sådan hastighet, tänkte Margareta med ett leende. Han var vanligen ett levande bevis på att rättvisans kvarnar mal långsamt. Just det här ärendet var dock ett så uppenbart missbruk av lag och befogenheter att inte ens Gabriel Gustavsson kunde dra saken i långbänk. Margareta hade med en väl avvägd blandning av tjat, smicker och äkta intresse sett till att hålla sig underrättad. Det vittne som pekat ut Anders som mördare hade brutit ihop redan innan man hunnit fråga honom om mycket mer än namn och hemort. Och den som uttalat själva domen, lagläsaren i Bankekinds härad, hade efter visst slingrande medgett att han nog borde ha undersökt saken bättre innan han skickade en uppenbart oskyldig man i döden.

Vid en hastigt sammankallad rättegång hade den åtalade friats. Männen som skulle föreställa lagens tjänare hade varit ytterligt besvärade och den mest ålderstigne nämndemannen hade knappt hunnit hitta sin plats innan den friande domen hade avkunnats.

Anders Jonsson var alltså frikänd, rentvådd från alla anklagelser och omedelbart försatt på fri fot. Far hade inte varit glad åt Margaretas påhitt att skjutsa Anders hem efteråt. Att en femtonårig, ogift fröken ur en av Sveriges förnämsta ätter skulle agera körkarl åt en simpel bonde? Margareta hade låtit far prata av sig innan hon lugnt och bestämt drev igenom sin vilja. Så när Anders kom stapplande ut från tingshuset i Svinstad by, blinkande som en uggla mot det svaga ljus som förmådde tränga igenom molntäcket, stod en täckt vagn och väntade, dragen av två hästar. En gul vapensköld med ett rött,

hornprytt tjurhuvud lyste i klara färger mot Anders från vagnens sida och där bredvid stod Margareta.

Hon hade medvetet klätt sig enkelt: mörkblå klänning i kläde utan andra utsmyckningar än ett blygsamt krås vid halsen, en kort skinnjacka med linningar av vadmal. Uppe på det ljusbruna håret, som hon enligt sin fars åsikt envisades med att klippa alldeles för kort, bar hon en sorts liten filthatt med ett vävt, rött band som snirklade sig neråt längs nacken. Så här i efterhand undrade hon vad hon egentligen hade förväntat sig. Djupt nere i sina mörkaste skrymslen hade hon stuvat undan en del sudtiga bilder av hur en stilig bonde, ung och kraftfull, föll på knä och såg upp mot henne med tårfullt tacksamma ögon. Det var nog bara något hon föreställt sig att hon kunde ha tänkt om hon varit en vanlig svärmsk flicksnärta. Men nu var hon ju inte det. Margareta var en förnuftig ung kvinna som talade fem språk flytande och som med stort allvar läste avhandlingar tillräckligt tunga för att slå ihjäl vilken professor i Uppsala som helst med. Men nog hade hon förväntat sig något mer än den nästan skräckfyllda skygghet med vilken Anders Jonsson smugit sig förbi henne efter att hon tredje gången förklarar och försäkrat att hon verkligen var där för att skjutsa honom hem. Hon hade inte heller förväntat sig att han skulle vara så motbjudande skitig, med skägg och hår i långa, vildvuxna tovor som såg ut att kunna hysa löss och loppor nog för en hel fattigstuga. Margareta sneglade på den sovande mannen och flyttade sig omedvetet aningen längre bort från honom när hon drog in en pust av de lukter som kom från hans ände av sittbänken.

Vagnen for fram i god fart genom ett tämligen öppet landskap, sedan var man åter inne i skogen. Hästarna gick i maklig takt uppför en backe eller två och sedan gjorde kusken en tvär gir åt höger och körde in på en mindre körväg. Lands-

vägen hade varit duktigt uppkörd och rentrampad från växtlighet, på denna mindre väg var de döende plantorna av tistel och hallon en påminnelse om att det människan inte förmådde hålla i hävd var dömt att återtas av naturen. Mannen vid hennes sida rätade upp sig med ett ryck, stack ut huvudet och spejade ivrigt framåt medan han med jämna mellanrum var tvungen att dra in i huvudet igen när vagnssidorna piskades av grenar som sträckte sig ut över vägen.

”Vi brukar hålla efter vägen bättre. I år har det kommit annat emellan”, sa Anders Jonsson lite trevande.

Margareta godtog orden, till hälften ursäkt och till hälften förklaring, med en nådig nick. Jo tack, nog hade det kommit annat emellan, tänkte hon och fick god lust att skratta åt denne enkle mans ursäkt att vägen inte röjts medan han själv suttit orättvist fångslad och hans familj säkert fått kämpa för att överleva missväxten.

Det var inte lång väg att åka innan man var framme vid Lövberga gård. Kuskdrängen höll in hästarna nerför en sista kort men brant backe, lät dem sedan sträcka ut i trav längs en raksträcka och efter en svag krök och en liten backknäppa stod de på gårdsplanen.

Margareta hoppade vigt ur vagnen och såg sig nyfiket omkring. Far var inte den som umgicks med bönder om det gick att undvika och han hade städse predikat det olämpliga i att folk av förnäm ått beblandade sig med enklare folk. För käre far betydde enklare folk alla som inte hörde till kungafamiljen eller det yppersta frälset, så Margareta behövde inte tvivla på att far skulle ha förfasat sig om han sett henne nu. Den tanken fick henne på gott humör men samtidigt bävade hon lite för hur hon skulle bli bemött av den sortens folk som hon knappt hade varit närmare än avståndet från vagn till vägkant.

Rakt framför henne låg boningshuset. Det var en låg, oan-
senlig stuga med en enda dörr, ett enda fönster och en enda
eldstad. På vänster hand låg den handfull små hus man kunde
förvänta sig på även den minsta gård. Margareta insåg att hon
inte hade den ringaste aning om vad dessa hus användes till
och varför de nödvändigt skulle vara så små och så många.
Bakom husen låg en kulle som vaktades av ett resligt päron-
träd. En bit upp skymtade en jordkällare, halvt dold bakom
körsbärssnår. Åt andra hållet, nerför sluttningen, såg hon la-
dugården och en väl uppbökad inhägnad för gårdens svin. Ett
par välväxta suggor kom skumpande fram till hägnets när-
maste hörn, trängde trynena genom slanorna och vädrade
nyfiket mot främlingarna medan de grymtade oförskräckt.
Margareta log mot dem.

Av någon anledning blev hon alltid glad av grisar. De ver-
kade ta det mesta med jämnmod, vare sig det var instängd-
het eller elakt väder. Om de bara hade ett stycke mark att sätta
trynet i och en grop lervälling att rulla sig i så var de nöjda
med livet.

Det är inte alla djur i Herrens skapelse som nöjer sig med
så lite, tänkte Margareta och undrade om Aristoteles kunde
tänkas ha sagt något om grisar.

När hon åter vände sig mot stugan såg hon att åtminstone
en ur gårdsfolket hade uppmärksammat dem. Hon sneg-
lade på Anders och undrade vad i Herrans namn gårdsfol-
ket skulle tänka om hans uppenbarelse. Den första som kom
dem till mötes var en ung flicka som såg ut att kunna vara
tolv-tretton år. Margareta fick en besynnerlig känsla av att ha
sett flickan förut, men insåg att hon måste vara lillasyster till
Anders. De var så lika som en ung flicka och en vuxen man
någonsin kunde bli, förutom att flickan var betydligt renare

än sin storebror. Flickan lät blicken svepa först över vagnen och hästarna, sedan över människorna intill. Hon såg på dem utan att visa några översvallande känslor.

”Jag är glad att du har kommit hem, Anders”, sa hon sakligt.

”Och jag är glad att vara hemma. Spring nu och hämta de andra, Ebba.”

Flickan gjorde ingen ansats att lyda hans uppmaning. Hon såg ut att vara den sorten som knappt sprang ens om det stod efter livet. Uppmaningen blev ändå överflödigt för nu kom flera människor halvspringande. Den som sprang fortast kände Margareta väl igen. Anders hustru Lovisa kastade sig med ett par sista vägvinnande språng rakt i famnen på Anders så att han endast med största möda lyckades hålla sig på fötter. Vare sig smuts eller lukt förmådde dämpa hennes glädje. Lovisa kramade om honom, kysste honom på munnen rakt genom det smutsiga skägget och höll honom sedan på raka armar framför sig medan tårarna rann nerför kinderna.

”Jag sa ju att jag aldrig skulle släppa dig ifrån mig. Jag sa ju det.” Hon försökte säga något mer men orden kom inte fram.

Anders hade återvunnit fattningen efter det första överfallet. Han ställde sig intill henne och tryckte sin panna mot hennes. Lovisa var nog en tum eller två längre än sin make, som ändå var en reslig karl.

”Nu är jag hemma hos dig igen”, sa han lågt.

”Hemma hos oss”, svarade Lovisa, tog hans hand och tryckte den mot sin mage.

Margareta kände hur tårarna ohjälpligt började stiga i ögonen och hon vände sig bort. Hon hostade och snörvlade en stund och fick därmed en god ursäkt att begagna sig av näsduken. När hon hade snörvlat färdigt stod en liten folksamling uppställd på en vördnadsfull rad framför henne. De stir-

rade alla på henne och Margareta insåg att hon för första gången i hela sitt liv inte visste hur hon skulle bete sig. Till hennes stora lättnad kom Lovisa till undsättning. Hon släppte taget om sin make, tog ett resolut kliv framåt och neg djupt.

”Fröken Margareta, välkommen till Lövberga gård.”

Margareta neg tillbaka, inte lika djupt förstås men ändå tillräckligt för att visa respekt. Hon hade visserligen försummat det mesta i utbildningen till förnäm fräsefröken men det där med att niga kunde hon i alla fall.

”Det här är högvälborna fröken Margareta Gabrielsdotter”, förklarade Lovisa för gårdsfolket. ”Det var hon som hjälpte mig att övertala hennes far, drotsen herr Gabriel, att ge Anders en ny rättegång och få honom friad.”

Margareta fick niga ännu en gång när allt gårdsfolket bugade och neg för henne. Hon kände sig först förlägen men sedan insåg hon att de hälsade henne för det hon gjort, inte bara för den hon var.

”Min far är faktiskt inte drots, om man ska vara noga”, invände Margareta. ”Formellt är han biträdande president i hovrätten och ...” Margareta såg i gårdsfolkets ansikten att just här och just nu behövde hon faktiskt inte vara så noggrann. ”Nåväl, det kan göra det samma. Mor Lovisa, får jag be er föreställa mig för gårdsfolket?”

Lovisa neg igen och gick före Margareta längs raden av gårdsfolk. De var alla klädda i grått; inte grått som i skinande kläde från Flandern utan grått som novemberdimma över kärmarker. Alla, från lillasyster Ebba till den ålderstigne, skranglige drängen som Margareta genast glömde namnet på, strök högerhanden noga ren från jord och smuts innan de sträckte fram den till hälsning. Där var Anders far, Jon, som fastnade mitt i ett försök till bugning när ryggsmärtorna

förvred ansiktet i plågor. Husmor Karolina var nog en vacker kvinna i ungdomen och hon såg fortfarande bra ut, trots att hon måste ha passerat femtio. Hon var som en nobel ridhäst som satts framför plojen och nötts ner av många års hårt slit. När Margareta hälsat på dem alla blev de stående. Margareta såg sig omkring och letade efter något att säga. Hon vände sig mot Anders far.

”Det är en vacker och välskött gård ni har, herr ... jag menar ... som ni har.”

Jon såg ner i backen och mumlade något ohörbart medan Margareta kände hur rodnaden steg på kinderna. Så pinsamt att säga ”herr” till en bonde. Hon var inte van vid att tala med bönder, de enda hon träffade var tjänstefolk eller sina likar bland frälset. Lovisa hostade besvärat och såg ut att ta mod till sig.

”Inte ska fröken Margareta behöva stå här ute i duggregnet? Kliv in och ta något att äta och dricka. Hästarna kan gott behöva vila en stund. De också, menar jag.”

Nu var det Lovisas tur att rodna och Margareta brast ut i ett förlösande skratt. ”Tack, fru Lovisa. Det gör jag gärna.”

Lovisa tog täten och med Margareta och resten av gårdsfolket bakom sig i gåsmarsch ledde hon vägen upp till stugan och in genom den låga ytterdörren. De klev in i storstugan, in i ett fuktigt och kvavt mörker som luktade starkt av rök och svett.

Tänk om far kunde se mig nu, han skulle falla död ner, tänkte Margareta nöjt.

Lovisa och hennes svärmor började genast stöka borta vid härden och snart lystes dunklet upp av skenet från brinnande ved. Det blev tillräckligt ljust för att Margareta skulle kunna se sig omkring och för att de andra skulle kunna glo på henne

under tystnad. Svärfar Jon, lilla Ebba och den gamle drängen blev tre par ögon som såg på henne som om hon varit en kalv med två huvuden. Och på sätt och vis var hon väl det. En ung fröken från ätten Oxenstierna sittande hemma hos en bonde. Det kunde till och med vara så att någon av hennes släktingar ägde eller hade skatterätten till just den här gården. Det spelade nu inte så stor roll och förresten var det stört omöjligt att hålla reda på alla gårdar som på ena eller andra sättet hörde till ätten. Inte ens far klarade av det och han var ändå milt sagt noga med egendomar och arvsskiften.

Kvinnorna borta vid härden såg också på henne med stora ögon. Det var bara Anders som hade viktigare saker för sig. Han hade somnat så fort han satt sig på bänken och lutat huvudet mot väggen. Storstugan var långt ifrån stor. Två dörrar i bortre änden av rummet skvallrade om att där förmodligen fanns två små kammare, troligen inte mycket större än att en säng fick plats. Här ute fanns tre dubbla sängar, en säng uppe och en nere längs väggarna. Bara två av dem var bäddade. Där det inte stod sängar löpte bänkar längs väggen och ett rejält bord tog upp en stor del av golvytan. Intill härden fanns skåp och bänkar för köksbestyren och överallt där det fanns ett ledigt utrymme hade man kilat in en kista eller säck för förvaring. På stänger uppe längs taket hängde slakor där det borde ha varit fullt med brödkakor, torkat kött och torkad fisk. Där var inte tomt, men långt ifrån fullt. Det enda som det var gott om var knippen av torkade växter som Margareta inte kände igen. Snart nog började tystnaden kännas lika tung som luften.

”Det är som sagt en vacker gård ni har”, sa Margareta och log vänligt mot Jon. Hon förmodade att det var artigast att först vända sig till husbonden.

Jon vände genast bort blicken och såg ner i bordet. Han lade upp sina grova och något smutsiga nävar på bordsskivan, vände och vred på dem och verkade granska dem med stort intresse.

”Och ett par präktiga barn har ni”, fortsatte Margareta och nickade mot Ebba och Anders. Nu tittade både Jon, Ebba och drängen förläget ner i bordet, det var bara Lovisa och mor Karolina som log tillbaka. Margareta visste inte vad mer hon skulle säga. Hon sökte med blicken i rummet efter något att berömma eller fråga om.

”Finns det fler på gården? Fler barn, kanske?”

Jon såg upp och hummade något innan han med ett hjälplöst uttryck såg bort mot sin fru. Hon slutade med sitt envisa rörande i kitteln över elden och torkade händerna noga på förklädet innan hon svarade.

”Jo”, började hon tvekande, ”vi har tre vuxna barn och så Ebba här, hon blir tretton i mars.”

”De bägge andra barnen bor inte hemma längre?” undrade Margareta, ivrig att få igång något som åtminstone liknade ett samtal.

”Just så är det”, bekräftade mor Karolina kort.

Här får man tydligen dra ut orden om man vill veta något, tänkte Margareta.

”Så de har gift sig och flyttat hemifrån? Eller kanske tagit tjänst på någon annan gård?”

Nu var det mor Karolinas tur att skruva på sig och flacka med blicken. Till slut var det Lovisa som tog till orda.

”Tvillingarna Erik och Karin är några år yngre än Anders”, började hon och tillade efter en högljudd viskning från sin svärmor, ”ja, fem år yngre är de. Jag har aldrig träffat dem men de är en stor del av den här sorgliga historien som satte min Anders i fängelse.”

Hon gick fram till Anders där han satt och sov, strök honom milt över det svarta och smutsigt toviga håret.

”De blev tvungna att lämna socknen”, förklarade hon, ”och Erik tog värvning i Östgöta ryttare. Han skeppades ner till det stora kriget förra sommaren och sedan dess har vi inget hört från honom.”

Det hördes en snyftning från härden och Margareta bestämde sig för att inte se åt det hållet.

”Och systemen? Karin, var det så?”

”Jo, det stämmer”, bekräftade Lovisa. ”Hon tog tjänst på styckebruket i Finspång för snart två år sedan.”

Svaret hade kommit hastigt, allt för hastigt. Att man inte ville tala om en son som förmodligen dött i kriget kunde man förstå. Men vad hade hänt med systemen?

”Finspång, det ligger ju inte så långt borta”, undrade Margareta oskyldigt. ”Arbetar hon som piga, kanske? Har hon det bra, måntro?”

Det hördes en ny snyftning från mor Karolinas håll och Lovisa vände tvärt om och gick tillbaka till köksbänken där hon grep en kniv och angrep någon sorts rotfrukt med stor kraft.

”Ursäkta om jag frågar om sådant jag inte har med att göra. Det var inte min mening.”

Hon såg ner och strök med händerna över kjolen innan hon tog mod till sig.

”Jag menar, om hon har råkat i olycka kanske jag kan ...”

”Det är inget sådant!”

Mor Karolina hade vänt sig häftigt om och skrek nästan ut sitt svar. Hon stod med slevens i handen och soppspadet dropade ner på golvet.

”Det är inget sådant”, upprepade hon lugnare, ”och fröken må förlåta min upprördhet. Det var bara ... jag började tänka

på Erik. Jag är så orolig för hans skull, det förstår ni säkert.”

Mor Karolina log ansträngt och vände sig åter mot grytan.

”Karin har haft tjänst som hushållerska hos en fin karl på bruket men hon har slutat nu och kommer nog hem och hälsar på framåt vintern”, sa hon med ryggen mot den förnäma gästen.

Där, min kära mor, ligger det åtminstone en hund begravnen. Men jag kan i anständighetens namn inte fråga mera, tänkte Margareta.

En angenäm doft började sprida sig i rummet och Margareta vädrade. Det hade varit en lång dags resande ända från Sturefors och det hade inte blivit mycket till frukost. Det hade varit allt för spännande att ge sig iväg och rädda en stackars oskyldig man och dessutom hade far ägnat morgonen åt att gräla på henne en sista gång. Lovisa och Karolina dukade fram ett par djupa träskålar och ett litet tråg med ett par tunt skurna brödsivor. En klick smör kom också fram och det var verkligen en klick, inte större än ett barns tumnagel. Någon sorts soppa hölldes upp i de bägge skålarna och ställdes framför Margareta och Anders. Varsin sked fick de också.

Margareta vägde skeden i handen och synade den. Det var, åtminstone så långt tillbaka hon kunde minnas, första gången i hela sitt liv hon åt med träsked. Lovisa väckte Anders med en vänlig knuff och han kastade sig över maten. Han hade nästan hunnit sätta i sig alltihop innan han insåg att han inte var ensam till bordet. Han såg skamset på Margareta och mumlade något urskuldande med munnen full av bröd och soppa. Margareta log vänligt mot honom.

”Inte behöver du be om ursäkt för att du är utsvulten”, sa hon. ”Det är de som dömt dig och dina fångvaktare som borde be om ursäkt.”